

Co-referaat Banninglezing 2022 – 21 februari 2022 – De Rode Hoed, Amsterdam

Esther-Mirjam Sent

(Gesproken wordt geldt)

Beste mensen,

Veel dank voor de mogelijkheid om hier vanavond als eerste iets te mogen zeggen in reactie op de mooie lezing van Tuur Elzinga.

Wat me direct opviel in zijn bevlogen betoog is hoe een verdieping van het perspectief op vrijheid leidt tot nieuwe inzichten over vertrouwen.

Nu kennen Tuur en ik elkaar natuurlijk goed uit onze gezamenlijke jaren in de Eerste Kamer. Zo vroegen we al acht jaar geleden aandacht voor belastingontwijking. Helaas moeten we beiden constateren dat er veel te weinig voortgang is geboekt in het aanpakken daarvan.

Ik ben ervan overtuigd dat de beide verenigingen waarvan Tuur en ik momenteel voorzitter mogen zijn, elkaar kunnen vinden vandaag én morgen. En dat is ook hard nodig.

Beste mensen,

Vandaag is Bas Bloem jarig, een collega van mij aan de Radboud Universiteit. Dat weet ik omdat ik elke ochtend even spiek op Facebook wie ik kan feliciteren. Daar ben ik mee begonnen toen ik terugkwam vanuit de Verenigde Staten. Toen werd Facebook nog vooral gebruikt om in contact te blijven met mensen ver weg. En hoewel die functie inmiddels op de achtergrond is geraakt, heb ik het feliciteren erin gehouden.

Sinds ik voorzitter ben, kijk ik ook welke partijgenoten er jarig zijn. Elke dag. Waarom? Omdat een politieke vereniging er ook is voor de gezelligheid. Van de vroege socialisten in Amsterdam tot de Partij van de Arbeid van nu, biedt *de partij* mensen ook een thuis. Dat gevoel van gezamenlijkheid willen we ook vandaag de dag blijven uitstralen.

Juist daarom feliciteer ik als voorzitter graag partijgenoten. Een klein gebaar, met soms grote betekenis. Vandaag mocht ik Michiel Servaes feliciteren. Voormalig lid van de Tweede Kamer, nu directeur van Oxfam Novib. En Bianca Cuquerella, onmisbaar medewerker op ons partijbureau.

Sinds ik voorzitter ben, doe ik nog wat anders. Ik kijk ook vaak even welke partijgenoten uit het verleden die dag jarig waren. Om de reuzen op wiens schouders we staan in herinnering te roepen. De PvdA is gezegend met een rijke traditie. Daar vertel ik graag over. Ook vanavond weer.

Vandaag is de geboortedag van Willem Banning. Iemand die onlosmakelijk verbonden is met het ontstaan van onze partij. Iemand die staat voor verbinding en dialoog. En dat is wat we vandaag de dag zo nodig hebben. In onze samenleving, die door tal van krachten uit elkaar gespeeld wordt. Op links, waar het narcisme van het kleine verschil soms samenwerking in de weg staat. En in onze partij, waar we heel soms wel eens vergeten dat we samen één beweging met één doel zijn.

Op 9 februari 1946, toen hij de eer had het oprichtingscongres van onze partij toe te spreken, zocht Banning naar een antwoord op de vraag wat al die verschillende mensen die vanaf nu onderdeel waren van de Partij van de Arbeid met elkaar verbond.

Volgens hem was dat – en ik citeer uit zijn openingstoespraak – ‘de wil tot sociale gerechtigheid en vrijheid’. De grote uitdagingen waar naoorlogs Nederland voor stond, vroegen om een krachtig antwoord. Een sociaaldemocratisch antwoord. En dat antwoord rustte voor Banning op vier pijlers:

- 1) De onverbreekelijke band tussen socialisme en democratie.
- 2) De persoonlijke waarde en waardigheid van ieder mens.
- 3) Het recht van de overheid in te grijpen in de bezitsverhoudingen, ten bate van het algemeen welzijn.
- 4) En een principiële pluralisme. Wie mee wilde werken aan een mooie, sociaaldemocratische toekomst was welkom, ongeacht je herkomst of achtergrond.

Hoe kunnen Tuur en ik als voorzitters vrijheid en gerechtigheid voor iedereen dichterbij te brengen?

Als wetenschapper weet ik dat continuïteit en verandering altijd hand in hand gaan. Noch een radicaal nieuwe koers, noch zwelgen in onvervalste nostalgie brengt ons verder. Net als spijkerhard afrekenen met het verleden overigens. Als sociaaldemocraat ken ik bovendien de rijke traditie van onze partij, maar weet ik ook dat die traditie alléén geen toekomstbestendig programma is.

Maar wat dan wel? Want laten we eerlijk zijn. Het aantal zetels dat links momenteel bezet in de Tweede Kamer is historisch laag. Ik stel het vast zonder vreugde, maar we kunnen er ook niet omheen. De eerste stap naar herstel is immers het erkennen van het probleem.

Maar er is ook een andere kant. Want laten we ook om ons heen kijken. De sociaaldemocratie, eens afgeschreven als de zieke oude vrouw van de moderne politiek, is aan haar zoveelste jeugd begonnen. In Duitsland. In Portugal. In Noorwegen. In de Duitse krant *Die Zeit* schreef een columnist al over het begin van een nieuw tijdperk: het sociaaldemocratische decennium.

De steven lijkt gewend in Europa.

Nu moet ook in Nederland het roer om. Wat kunnen we leren van de successen in Duitsland, Portugal en Noorwegen? Welke inspiratie biedt de dagelijkse groei in de peilingen van Labour in Engeland? En wat leren we van Frankrijk, waar de presidentsverkiezingen uitdraaien op een strijd tussen neoliberal, conservatief en extreem-rechts?

Ik hoor de doemdenkers op de achtergrond al. Die overwinning van de *Partido Socialista* in Portugal, dat is natuurlijk geen goed voorbeeld. Want die partij omvat, als we correspondent Dion Mebius van *de Volkskrant* mogen geloven, een breed pallet aan opvattingen waarvoor we hier verschillende partijen hebben. Alles van de linkervleugel van D66 tot de SP zit daar in één partij.

Onvergelijkbare grootheden dus.

Maar kunnen we daar niet juist inspiratie aan ontnemen? Blijkbaar vertellen de Portugese sociaaldemocraten een verhaal dat verbindend is. Een verhaal voor mensen die sámen vooruit willen.

Ik vind de ontwikkelingen in Portugal wél inspirerend.

Omdat ik zie dat mensen echt op zoek zijn naar een verhaal dat tegelijk strijdbaar én verbindend is. Een verhaal van eerlijk delen. Een verhaal van welvaart dat gaat over meer dan economische groei.

Een verhaal over eenheid en verbondenheid dat niet als een klamme theedoek verschillen wil verbloemen. Strijdbaar tegenover de krachten die ons willen verdelen. Door groepen tegen elkaar uit te spelen. Door onze verzorgingsstaat, fundament onder een verbonden samenleving, af te breken.

Dat verhaal is ook het verhaal dat in Néderland opnieuw mensen kan raken.

In het hart en in het hoofd. Kijk maar naar de Europese campagne van Frans Timmermans. Een onversneden sociaaldemocratisch verhaal. Klassiek in de nadruk op eerlijk delen, samenwerking en verbinding. Strijdbaar met de gebalde vuist als handelsmerk. Vernieuwend in het toepassen van dat verhaal en die strijdbaarheid op moderne uitdagingen. Klimaat. Migratie. Europese samenwerking.

Vanavond wil ik het graag hebben over dat nieuwe verhaal, dat volgens mij gebouwd is op een dubbel fundament. Op een antwoord op twee vragen.

- Ten eerste: wat is welvaart?
- Ten tweede: wat is eerlijk delen?

Laat ik met het eerste beginnen: wat is welvaart? Al was het maar omdat ik dan weer even ongegeneerd de econoom mag uithangen. Maar ook weer niet. Want wat voor economen welvaart is, is voor anderen misschien helemaal niet belangrijk. Toch meten we onze welvaart met maar één maat: het Bruto Binnenlands Product (BBP).

Maar wat zegt dat? Weten we hoe onze samenleving ervoor staat als we optellen wat we met elkaar verdienen? Een van de grondleggers van de rekenmethode, de aan Harvard verbonden econoom Simon Kuznets, waarschuwde het Amerikaanse congres al bij de introductie: 'de welvaart van een natie kan heel slecht worden bepaald aan de hand van het meten van het nationale inkomen'.

Toch doen we dat nog altijd.

Kort voor hij vermoord werd, zei de Amerikaanse senator Robbert Kennedy:

Het nationaal product gaat niet over de gezondheid van onze kinderen, de kwaliteit van hun opleiding of het plezier van het samen buiten spelen. Het gaat niet over de schoonheid van poëzie of de kracht van ons huwelijk. Het gaat niet over de diepte en kracht van ons publiek debat of de integriteit van onze bestuurders. Het meet niet of we dapper zijn, of we wijze besluiten nemen of leren van onze fouten. Het rekent noch met onze compassie noch met onze toewijding. Het meet, kortweg, alles.

Behalve dat wat het leven de moeite waard maakt. [Einde citaat]

Het BBP vertelt ons alles, behalve wat ons leven de moeite waard maakt. En toch zijn we er de hele dag druk mee. Koopkrachtplaatjes. Economische groei. Of, zoals minister Kaag brede welvaart onlangs meende te moeten definiëren: 'economische stabiliteit gedurende fluctuaties'.

Maar brede welvaart gaat over zo veel meer dan dat. Over een fijne wijk. Over een thuis in een ingewikkelde wereld. Over een school waar je kinderen met plezier naartoe fietsen. Over de vrijheid om jezelf te zijn. Samen met anderen. Over schone lucht. Over natuur dichtbij.

Juist daarom vroeg ik recent om naast het Centraal Planbureau ook het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Planbureau voor de Leefomgeving het regeerakkoord te laten doorrekenen. Omdat goed beleid gaat over zo veel meer dan geld verdienen.

Dat lijkt vanzelfsprekend en het versterkt ons politiek debat. Maar toch is het nog steeds opzienbarend. Vijfenvijftig jaar na de uitspraken van Kennedy. Waarom houden we zo van dat BBP dat elke poging tot groter denken dan groeicijfers strandt in goede bedoelingen?

Gewoon omdat het zo makkelijk te meten is. We tellen op wat we verdienen en als bij toverslag weten we hoe het met ons gaat.

Maar er is nog een verklaring. Het meten van ons binnenlands product past o zo goed bij de neiging om van alles de prijs te willen weten in plaats van de waarde. Het past bij de diep ingesleten gewoonte te denken dat succes maakbaar is. Eigen verdienste. Af te meten aan een goed inkomen. Aan bezit. Net als het omgekeerde ook waar is. Gebrek en armoede? Teken van falen. Eigen schuld.

De Amerikaanse denker Michael Sandel laat in zijn nieuwste boek zien hoe tiranniek die redenering ons zelfbeeld is gaan overheersen. Dat succes synoniem is aan status. Dat succes louter en alleen te danken is aan eigen inspanning. Een recht van de hardwerkende Nederlander.

Maar ook dat armoede toont hoe je gefaald hebt. Gebrek aan karakter, talent en doorzettingsvermogen. Kansen niet gepakt. Het is de schaduwzijde van ons meritocratisch denken. En die gaan verder dan een theoretisch betoog alleen. Het is de dagelijkse realiteit van mensen.

Kijk maar mee. We zijn mensen met een theoretische opleiding onevenredig gaan belonen. De rest mag het doen met de klikjes.

Sandel houdt ons een spiegel voor. Waarom is het rechtvaardig dat de winnaars van vandaag hun succes als eigen verdienste mogen claimen? Terwijl ook zij geprofiteerd hebben van alles wat de samenleving hen te bieden heeft?

Waarom zijn mensen die onmisbaar werk doen – schoonmakers, verzorgenden, pakketbezorgers, vakkenvullers – eigenlijk minder waard dan anderen?

Geboren worden vandaag de dag begint op een potje Russisch roulette te lijken.

Het diploma van je ouders is de beste voorspeller van succes op school. De wijk waar je wieg staat zegt meer over de kansen die je krijgt dan wat je in je mars hebt. Armoede. Schulden. Ziekte. Het zijn erfelijke aandoeningen geworden. Ook in Nederland. Het DNA van onze samenleving is aangetast.

Dat we succes meten aan de hand van wat we met elkaar verdienen gaat over meer dan alleen de fixatie op het Bruto Binnenlands Product. Het gaat net zo goed over de manier waarop we naar mensen kijken. En dat is het tweede fundament van ons nieuwe verhaal.

Als geen ander weet ik hoe belangrijk een beetje geluk is in het leven van mensen. Want ik ben geen hoogleraar geworden omdat ik zo hard gewerkt heb.

Natuurlijk heb ik het niet cadeau gekregen. Maar toen ik min of meer toevallig koos voor het vak Filosofie van de Economie, werd het net dat jaar gedoopt door een waanzinnig goede docent uit de Verenigde Staten. Door hem raakte ik verknocht aan een vernieuwende manier van denken. Voorbij aan dominante wiskundige modellen met hun voorspellingen tot achter de komma.

Aangemoedigd door die ene docent koos ik voor een poging zelf naar de VS te gaan om daar te promoveren. En omdat hij dit nog wat groene meisje uit Doesburg die kans wel gunde, schreef hij een ontzettend mooie aanbevelingsbrief.

Het is een verhaal over toeval. Over soms net dat beetje mazzel. Over een steuntje in de rug. Het is een verhaal dat we ook kunnen vertellen over de andere kant. Over kinderen die niet het geluk hebben met een goed stel hersenen geboren te worden. Over kinderen die een prachtige cito-score halen, maar een te laag schooladvies krijgen. Over kinderen wiens ouders geen dure bijlessen kunnen betalen.

Dat moet dus anders. We hebben een breder begrip van rechtvaardigheid nodig. Het is een mooie eerste stap om dat begrip letterlijk minder plat te maken. Een ruimtelijke dimensie te geven, zoals Barend Wind in zijn essay bepleit. Want de wijk waarin je woont is je thuis. Je fundament. Je springplank. Het mag in de praktijk nooit een ijzeren kooi zijn, omdat jij net geboren bent aan de andere kant van het spoor. Aan de armere kant.

Maar er is meer nodig. Om het roer echt om te gooien, moeten we succes en falen anders gaan definiëren. Moeten we ons politiek debat verbreden. Moeten we opnieuw nadenken over eerlijk delen. Want zoals Banning al wist: voor het welzijn van iedereen is een overheid nodig die durft in te grijpen in de bezitsverhoudingen.

En begrijp me niet verkeerd, dat doen we niet door individueel succes te wantrouwen. Of door ondernemerschap te bestraffen. Of door talent geen ruimte te geven. Maar zoals Marjolein Moorman altijd zegt: echt gelijke kansen vragen om ongelijke investeringen. En echte rechtvaardigheid, zou ik daaraan willen toevoegen, vraagt ook om aandacht voor de uitkomsten. Hoe slim en talentvol een topmanager ook is, dat wil toch niet zeggen dat het eerlijk is dat hij al in drie werkdagen het hele jaarsalaris van de schoonmaker bij elkaar verdiend heeft?

Eerlijk delen dus. Omdat we weten dat het uiteindelijk zorgt voor een mooier land voor iedereen.

En dat brengt me, ter afronding, bij het thema van vandaag: de noodzaak van een nieuw sociaal contract. Er is denk ik niemand in Nederland die daar zo vaak voor gepleit heeft als Kim Putters. In een lezing benoemde hij onlangs scherp dat dit vooral iets vraagt van de overheid. Hij beschrijft hoe een rechtvaardige overheid die de menselijke waardigheid als uitgangspunt kiest een betere partner is voor mensen dan een overheid die streeft naar doelmatigheid en kostenbeheersing. Een betere partner dan een overheid die naar de samenleving kijkt alsof het een economisch model is.

Die oproep sluit aan bij het betoog van Tuur Elzinga vanavond. Een oproep om te beginnen bij het verhaal van mensen. Op de werkvloer. In het onderwijs. In de zorg. Thuis.

Dat zijn de verhalen die de basis moeten zijn van een nieuw verhaal. Voor links. Voor de PvdA. Voor Nederland.

Een verhaal waarin dat wat we met elkaar echt belangrijk vinden meer gewicht in de schaal legt dan wat we met elkaar verdienen.

Een verhaal waarin iedereen die een bijdrage levert aan onze samenleving daarvoor waardering krijgt. In de vorm van een eerlijk salaris. De zekerheid dat we met elkaar de klappen opvangen als het tegenzit. Zoals we ook met elkaar de opbrengsten delen als het ons goed gaat.

Een verhaal waarin bestaanszekerheid gaat over meer dan financiële zekerheid alleen. Maar ook over gezien en gewaardeerd worden. Over meetellen. Over de toekomst met vertrouwen tegemoetzien. Gesteund door een betrouwbare en begripvolle overheid.

Banning zei het al in 1946. Wat ons verbindt is de wil tot sociale gerechtigheid en vrijheid. Die twee horen samen. Zonder eerlijk delen, zonder bestaanszekerheid, zonder de mogelijkheid met opgeheven hoofd mee te doen, is echte vrijheid er alleen maar voor geluksvogels.

Het is mijn rotsvaste overtuiging dat die boodschap mensen weet te raken. In Duitsland. In Portugal. In Noorwegen. En ook in Nederland. Juist in Nederland.

Of we dat dan een nieuw sociaal contract moeten noemen weet ik niet. Volgens mij heet het simpelweg sociaaldemocratie.

Dank u wel.